

Jezidská náboženská menšina v Arménsku¹

BEÁTA ČIERNIKOVÁ

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

The Yezidis have lived in the Caucasus for nearly two hundred years. Based on the historical memory they were constantly being persecuted by the Kurdish Muslims. This unic ethno-religious group decided to be an independent nation and have nothing to do with the Kurds. This triggered a great crisis of identity among Caucasian Yezidis, some of whom are accused of Kurdish nationality, but most insist on the Yezidi nationality. This study will be focused on the historical origins and main sources and forms of identity of Caucasian Yezidies.

Keywords: Yezidis, Caucasus, Kurds, Religious Minorities, Armenia

Jezidi sú etno-konfesionálna skupina Kurdov hovoriaca jedným z dialektov jazyka *kurmandži*. Žijú v severnom Iraku, severnej Sýrii, východnom Turecku a na južnom Kaukaze v Arménsku a Gruzínsku. Jezidi sa v Zakaukazsku objavili už skôr, ale vo veľkom počte sa tam začali usídľovať v 19. stor. V rokoch 1830 – 1840 časť z nich utiekla pred prenasledovaním Turkov a Kurdov zo severného Iraku do Arménska, odkiaľ sa postupne presunuli aj do iných oblastí Zakaukazska. Značný počet jezidov sa presídlil do Arménska v rokoch 1877 – 1878, v čase rusko-tureckej vojny. Najväčšia migrácia jezidov na južný Kaukaz však prebehla v období I. svetovej vojny, najmä počas genocídy Arménov, keď Turci vyhánali a vraždili aj iných inovercov, medzi nimi aj časť Kurdov, ktorí nevyznávali islám. A tak jezidi utekali spolu s Arménmi na sever, do východnej Arménie. Tam žila aj nevelká skupina Kurdov muslimov. Počas II. svetovej vojny bola väčšina muslimských Kurdov zo Zakaukazska deportovaná do strednej Ázie, do Kazachstanu a Kirgizska.

Sčítania ľudu v Sovietskom zväze dosvedčujú, že počet Kurdov v zakaukazských republikách postupne rástol. Napríklad, podľa sčítania ľudu v roku 1959 bolo v Gruzínsku 16,2 tisíc Kurdov, v roku 1970 20,7 tisíc, v roku 1979 25,7 tisíc, v roku 1989 33,3 tisíc (Komachia 2005, 154-155). Za sovietskej vlády síce rozlišovali

Kurdov muslimov a Kurdov jezidov, pokladali ich však za jednu národnosť. Po rozpade Sovietskeho zväzu v 90-tych rokoch vzrastala emigrácia v dôsledku ťažkej sociálno-ekonomickej situácie, a tiež obrovského vzrastu nacionalizmu. V roku 2002 už bolo v Gruzínsku len 20 843 Kurdov. Rozpadu Sovietskeho zväzu predchádzali koncom 80-tych rokov ťažké medzietnické konflikty. Na Kurdov, žijúcich v Azerbajdžane a Arménsku, mal veľký vplyv konflikt v Náhornom Karabachu. Azerbajdžan pritiahol na svoju stranu Kurdov muslimov a Arménsko sa snažilo získať si Kurdov jezidov. Tak sa Kurdi muslimovia a Kurdi jezidi dostali na opačné strany konfliktu. Kurdi muslimovia opustili Arménsko spolu s Azerbajdžancami. Zároveň však vznikla tzv. „jezidská otázka“. S podporou nacionalistických skupín, niektoré náboženské kruhy jezidov žiadali, aby ich uznali za národ, ktorý nemá s Kurdmi nič spoločného (Komachia 2005, 157). V dôsledku toho sa pri poslednom sčítaní ľudu v Sovietskom zväze v roku 1989 zo 60 tisíc Kurdov žijúcich v Arménsku identifikovalo 50 700 ako Jezidi² (Komachia 2005, 157). Jezidské hnutie v Arménsku začalo bojovať o svoju nezávislosť a národnú identitu. Odvolávali sa na to, že Kurdi muslimovia ich vždy len utláčali, preto nemôžu byť jeden národ. Zároveň sa v Arménsku objavili medzi jezidmi sily, ktoré vyhlásili, že

1 Tento článok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0050/14 „Priekopník slovenskej religionistiky Rudolf Macúch a výskum náboženských minorít v Iráne“.

2 Ak ide len o náboženstvo, píše sa jezidi, v tomto prípade sa však identifikovali ako etnická menšina, preto Jezidi. Ďalej budem používať veľké a malé písmeno podľa tohto vzoru.

jezidské náboženské a kultúrne tradície majú svoje hlboké korene v kurdskej histórii a kultúre, majú jeden jazyk a že väčšina jezidských posvätných textov bola zapísaná v kurdskom jazyku, takže všetci sú Kurdi.

Po prvom sčítaní ľudu v nezávislej Gruzínskej republike v roku 2001 sa zistilo, že zo všetkých obyvateľov, ktorí udali svoje náboženstvo ako jezidizmus, uviedlo ako národnosť Jezid 18 329 a Kurd 2 514 osôb (Komachia 2005, 157) a v nezávislej Arménskej republike 40 620 Jezidov a 1 519 Kurdov (Dalaljan 2008, 93).

V súčasnosti je jezidská menšina najpočetnejšou menšinou v Arménskej republike. Po rozpade Sovietskeho zväzu sa v prostredí jezidskej menšiny prehĺbila kríza identity. Riešili sa otázky etnické, náboženské, otázky jazyka a predovšetkým, či sú jezidi vôbec Kurdi. Časť jezidov vyhlásila, že sa od Kurdov líšia nielen náboženstvom, ale aj etnicky. Príčinou bola zrejme politická, ekonomická a sociálna situácia jezidov v Arménsku v 90-tych rokoch 20. stor. Nezanedbateľnú úlohu však zohrala aj historická pamäť jezidov. Ich tradície hovoria, že počas 12-tich storočí susedné muslimské národy 72-krát páchali na nich genocídu s cieľom zničiť ich vieru a kultúru. Vyvrcholením bola arménska genocída v Turecku v roku 1915, keď mali byť zlikvidovaní všetci nemuslimskí obyvatelia krajiny, teda aj jezidi.

Na označenie Kurd často reagujú agresívnymi protestmi. Tork Dalalyan cituje slová viacerých informátorov: „Ako môžem povedať, že som Kurd, keď Kurdi zabili môjho deda? ... Kurdi, to nie je národ, to sú „odrezky“ rôznych národov a národností... Samotné slovo Kurd – to je nadávka pre nás, Kurdi sú vrahovia a zbojníci, ako sa môžeme nazývať Kurdmi?“ (Dalaljan 2008, 106).

Dlhodobé prenasledovanie jezidov zo strany Kurdov muslimov, ktorí im často spôsobovali väčšie utrpenie než iné muslimské národy, ako aj zvláštnosti ich náboženstva, napr. prísna endogamia, spôsobili, že sa jezidi izolovali od ostatných Kurdov. Posilňovala sa ich náboženská identita, a tak sa dnes väčšina jezidov v Arménsku nepovažuje za Kurdov a trvajú na tom, že ich národnosť je Jezid.

Kým v Arménskej republike žili aj Kurdi muslimovia, existoval konflikt medzi Kurdmi na náboženskom základe. Po ich odchode napätie vyvolalo to, že istá časť obyvateľov jezidskej viery sa začala identifikovať s Kurdmi muslimami, bez toho, aby prijali islám. Označenie jezid používajú len v súvislosti so svojím náboženstvom. Prevažná väčšina však označenie Jezid používa v súvislosti so svojou národnosťou. Problémom je dvojidentita jezidov. V tomto ohľade je veľmi zaujímavý príbeh Levona Abramjana o jeho už mŕtvom kolegovi Mamoe Chalitovi, ktorý aj sám prežíval

problém spojený so svojou dvojakou identitou: v každodennom živote bol váženým jezidom, ale ako vedec sa považoval za Kurda, len podľa tradície za jezida (Dalaljan 2008, 99). Na kolísanie medzi dvomi identitami ukazuje aj skutočnosť, že používal dve priezviská. Priezvisko Darvešian poukazovalo na to, že je jezidom. Keď sa podpísal ako Mamoe Chalit, tak zdôrazňoval, že je Kurdom (Dalaljan 2008, 99). Predstavitelmi tzv. kurdskej orientácie sú väčšinou vzdelaní jezidi, zástancami jezidskej národnosti zase členovia duchovných kást jezidov, teda *šejchovia* a *pirovia*.

Mýty o pôvode

Jezidská legenda o ich pôvode hlása, že Adam a Eva mali 72 synov a dcér. Tieto ich deti sa sobášili medzi sebou a z nich vzniklo 72 národov sveta. Všetky deti opustili svojich biednych rodičov, teda okrem Šahida bin Džera (iné varianty jeho mena sú Šajdi Bindžer, Sajdi Bindžer, Said Bindžer), ktorý bol zmrzačený. Boh *Malake Taus* poslal Adamovi rajskú ženu, nebeskú *hori*. Rodičia sa rozhodli dať nebeskú *hori* za ženu svojmu synovi kalike. Z ich vzťahu pochádzajú Jezidi (Dalaljan 2008, 107). Jedna z verzií tejto povesti bola zapísaná koncom 19. stor. S. A. Egnazarovom. Podľa tejto verzie, človek menom *Ezdi* na príkaz *Malak Tausa* sa oženil s rajskou *hori* a z ich potomkov vzišli jezidi (Egnazarov 1891, 171). Existuje však aj iná, presnejšia verzia mýtu o pôvode ľudstva. Podľa tohto mýtu sa ľudstvo nezrodilo z Adama a Evy, ale zo semena anjelov, ktorí boli stvorení ešte pred stvorením sveta. Po stvorení prvých ľudí Stvoriteľ predvídal ich rozmnoženie. Ale medzi Adamom a Evou vznikol spor, kto je dôležitejší v rodení potomstva. Vtedy im hlavný anjel *Malak Taus* dal príkaz vziať dva džbány a umiestniť v nich svoju slinu (semeno). Keď dával svoju slinu do džbánu Adam, hlavný anjel ju zmiešal so semenom anjelov, a potom džbány na deväť mesiacov zakopali do zeme. Keď potom otvorili džbán Evy, bol v ňom hmyz. V džbáne Adama bolo ľudské embryo mužského rodu. Dieťa potom nazvali Šejd ben Džer – Šejd, syn džbánu. Takže podľa mýtu sa praotec všetkých jezidov zrodil z dvoch zmiešaných princípov – nebeského (semeno anjelov) a zemskeho (Adamova slina). Neskôr *Malak Taus* priviedol Šejdovi ben Džerovi rajskú dievčinu *huri* – Hori ben Chan, a oni zrodili prvých jezidov. (Nurani 2008, 5-6).

Tento mýtus má aj ešte širšiu verziu, ktorú cituje J. Dasni z Čiernej knihy jezidov: Adam sa pohádal s Evou o otázke, z koho by mohol vzniknúť ľudský rod, či od neho alebo od nej, pretože každý z nich chcel byť jediným rodičom ľudského rodu. Nakoniec sa rozhodli, že každý z nich pustí svoje semeno do jedného džbánu, každý z nich ten svoj uzavrie a zapečatí. Po deviatich mesiacoch otvorili džbány a uvideli v džbáne

Adama dve deti – chlapca a dievča, od nich sa neskôr zrodila občina jezidov. V Evinom džbáne bola len zapáchajúca hniloba a červy. A vtedy dal svoj Adamovi bradavky, aby mohol krmiť svoje deti, pochádzajúce z jeho džbánu. To je aj príčinou, prečo majú aj muži bradavky. Potom Adam poznal Evu a ona porodila dve deti, mužského a ženského rodu a z nich vzišli židia, kresťania, muslimovia a iné národy a sekty³ (Dasni 2015)

Medzi muslimskými Kurdmi je rozšírená celkom iná povest' o ich pôvode. Podľa kurdskeho historika 16. stor. sa Kurdi objavili za vlády arabskeho despotu, kráľa Zohhaka, ktorý dostal meno podľa staroiranskeho demona *Aži Dahaka*. Mládenci, ktorí sa zachránili pred týmto zlým kráľom, sa ukryli v horách Kurdistanu a z nich vzniklo plemeno Kurdov. Zaujímavé je, že tí arménski jezidi, ktorí sa považujú za Kurdov, prevzali túto povest' s malými zmenami. Podľa ich verzie je meno zlého kráľa zabudnuté a mladí muži pred ním utiekli do hôr Jezdistanu, kde z ich potomkov vzišli jezidi, teda prívrženci jezidizmu (Dalaljan 2008, 107).

Prokurdsky orientovaní jezidi spájajú pôvod názvu Kurd s názvom oblasti Korduk v južnej provincii ríše Aršakovcov. Jezidi nesúhlasia s tým, že by bol názov Kurd spojený s geografickou oblasťou. Podľa ich ľudovej etymológie ho odvodzujú od „jezidskeho“ slovesa *kərt*, ktoré znamená odrezať, odseknúť. Preto väčšina kurdskeho obyvateľstva Turecka sú len „odrezky“ rôznych národov – Arabov, Turkov, Asýrčanov a tiež Arménov, ktorí postupne prevzali jazyk kurmandži. V prípade Asýrčanov a Arménov prijali aj islám. A časť Kurdov sú Jezidi, ktorí prijali islám.

Arménski jezidi udávajú rôzne dôvody, prečo sú alebo nie sú Kurdmi. Tí, ktorí sa považujú národnosťou za Kurdov, argumentujú nasledovne:

- my a Kurdi (muslimovia) hovoríme jedným a tým istým jazykom
- v našej historickej vlasti – severnom Iraku – jezidi, alebo vyznávajúci jezidizmus, žijú obklopení mnohomiľiónovým kurdským muslimským obyvateľstvom
- máme ten istý pôvod, ako Kurdi muslimovia
- naše náboženstvo – jezidizmus, je stará predislamská viera všetkých Kurdov.

Oproti tomu tí, ktorí sa považujú aj národnosťou za Jezidov, argumentujú opačne:

- náš jazyk nie je kurdský, nazýva sa ezdkí a Kurdi si jednoducho prisvojili náš jazyk
- naša historická vlasť, to je oblasť Laleša (Sindžár) na severe Iraku a Kurdi to sú rôznorodé plemená z rôznych regiónov
- čiže máme celkom iný pôvod ako Kurdi

- naše náboženstvo nemá žiadny vzťah k náboženstvu Kurdov, k islámu (Dalaljan 2008, 102)

Čo sa týka samotného nazvania jezid, jezidizmus, vo svete je známych niekoľko prepisov tohto názvu – Yazid, Yezid, Yazad, Yazadi, Yazdí, Ezdi, Ezidi, jezid, izid, jazid. Vo vedeckej literatúre môžeme stretnúť viacero hypotéz o pôvode názvu jezid.

- Ezid údajne pochádza zo staroiranskeho jezid, čo znamená boh. Takže termín jezid znamená nasledovateľ boha
- niektorí ho spájajú s menom kalifa Jazida ibn Muawiyah – ale toto jezidi odmietajú
- od jazata, dobrých duchov stvorených bohom v zoroastrizme
- samotní jezidi sa považujú za ľudí od boha – *Ez da*, čo v preklade z kurdskeho jazyka znamená „dal mňa“, alebo doslova *chvade az dam* – teda boh ma stvoril (Dasni 2015)
- objavuje sa výnimočne aj názor, že termín jezid pochádza od nazvania mesta Jazd v Iráne.
- jedna povest' hovorí, že keď boh rozdával náboženstvá národom sveta, prišiel aj jezid. Boh sa ho opýtal: aké náboženstvo chceš? Jezid ukázal na jeden zvitok a povedal: „*Es din*“ (arm. toto náboženstvo) a tak náboženstvo dostalo názov *ezdin* (Dalaljan 2008, 109).

Pre posilnenie svojho práva považovať sa za národ dokonca jezidi vyhlásili, že majú celkom iný pôvod než Kurdi, pretože Jezidi pochádzajú z Indie. Vyhlásil to Aziz Tamonjan, predseda Jezidskeho národného zväzu Arménska: „Jezidi pochádzajú zo starovekej Indie, presnejšie z Bombaja a Kurdi sú národ, ktorý sa sformoval v Prednej Azii“ (Novoje vremja, 2012). Presvedča, že svet musí prehodnotiť historické svedectvá o jezidoch. Svoj názor podporuje okrem iného kastovým systémom jezidov. Podobný názor zdieľa aj predseda arménskej jezidskej organizácie Jezdichana Amar Aziz. Tvrdí, že Jezidi pochádzajú z kmeňov, ktoré prišli z Indie do Iraku pred narodením Ježiša Krista, potom migrovali do Turecka a nakoniec do Arménska. „Nie je žiadne spojenie medzi Kurdmi a Jezidmi. My hovoríme v jazyku jezidiki, oni hovoria jazykom kurmandži. Z rasového hľadiska Kurdi pochádzajú z krajín Blízkeho Východu a my z Indie. Keď hovoríme s Kurdmi, nikto druhej strane nerozumie“ – vyhlásil Amar v rozhovore v roku 2006 (Zagros 2011).

Jazyk

Jazyk Kurdov a aj jezidov patrí do severo-západnej skupiny iránskych jazykov a nazýva sa kurmandži.

³ Ani jeden mýtus alebo povest' neuvádzam ako citáciu, pretože doslovný preklad by v niektorých prípadoch bol zavádzajúci.

Kurdský jazyk mal však v minulosti oveľa viacej dialektov. Podľa tureckého cestovateľa zo 17. stor. Evliju Čelebiho hovorili Kurdi v 13-tich jazykoch a 42 dialektoch. Z rôznych kurdských jazykov spomína autor sorani, hikkari, sindžari, zaza, ruziki a ďalšie. Čelebi tiež poznamenáva, že hovoriaci v týchto jazykoch nerozumejú jeden druhému a potrebujú prekladateľov (Dalaljan 2008, 102). Niektoré z týchto dialektov sa naozaj výrazne odlišujú, napr. *zaza*, ktorý patrí do kaspickej skupiny iránskych jazykov. A dialekt *sindžari* môže byť prvým spomenutím jazyka jezidov.

V Arménskej republike tí, ktorí nazývajú sami seba Kurdmi, považujú za svoj jazyk kurdský jazyk, alebo *kurmandži* (po arm. *krderen*). Tí, ktorí sa nazývajú Jezidmi, nazývajú svoj jazyk *ezdki*, alebo jezidský (arm. *jezdieren*). Tým dávajú najavo, že ich jazyk nie je kurdský. Termín *ezdki* je odvodený od názvu náboženskej skupiny jezidov. Jezidi s kurdskou orientáciou to nepovažujú za správne. V skutočnosti jediným rozdielom je písmo. V Sovietskom zväze používali pre jazyk *kurmandži* cyriliku, kým Kurdi a jezidi v Európe, Turecku, Sýrii a Iraku používali buď latinku alebo arabské písmo. Dnes v Arménsku jezidi s kurdskou orientáciou používajú latinku a tí, ktorí sa považujú za samostatnú etnickú skupinu Jezidov, používajú cyriliku. Problémy vznikli najmä pri vydávaní učebníc rodného jazyka pre kurmandžijazyčné školy. Prvým problémom bolo, ako nazvať učebnicu – kurdský alebo jezidský jazyk? V dedinách, kde žijú prokurdsky orientovaní jezidi, odmietli „jezidské“ učebnice písané cyrilikou, naopak v dedinách s jezidskou orientáciou odmietli učebnice kurdského jazyka, písané latinkou.

Problém vzdelanosti

Ideológovia kurdskej orientácie v Arménskej republike sú väčšinou vzdelaní ľudia, predstavitelia *kurmandži* jazyčnej inteligencie, pre ktorých náboženská príslušnosť nemá veľký význam. Vidia svoju budúcnosť v spoločnom svetskom štáte s Kurdmi, kde islám alebo jezidizmus nebudú zohrávať významnú úlohu. Na rozdiel od nich Kurdi, ktorí sa cítia byť samostatnou etnickou skupinou Jezidov, si neželajú budovať svoju budúcnosť s Kurdmi na základe zabudnutia historických udalostí. Domnievajú sa, že náboženstvo je základom ich národnej identity a musí byť rozhodujúce aj vo výbere politických názorov, inak bude ohrozená ich svojbytnosť. Tento názor zdierajú najmä predstavitelia duchovných kást jezidov. Domnievajú sa, že vzdelanie negatívne vplyva na náboženský život a tak ohrozuje aj národnú identitu, všemožne sa snažia upevniť a rozšíriť tradičný názor, že vzdelanie je diabolská záležitosť,

ktorá škodí náboženskému cíteniu. Spočiatku svoj negatívny vzťah ku vzdelávaniu vysvetľovali obyčajovým právom a tiež historickými skutočnosťami: ich pradedovia žili medzi muslimami a chodili do školy znamenalo čítať Korán, a nakoniec sa z nich stali muslimovia. Dnes sa negatívny vzťah ku vzdelávaniu vysvetľuje aj nebezpečenstvom, že ich synovia, ak budú vzdelaní, zrieknu sa svojich koreňov a nakoniec sa stanú Kurdmi (Dalaljan 2008, 97). Problémom však nie je len negatívny vzťah ku vzdelávaniu na základe náboženských predpisov, ale aj ekonomická a sociálna situácia jezidských rodín v Arménskej republike. Dodnes sa zaoberajú polokočovným chovom oviec. V 90-tych rokoch 20. stor. však aj niekoľko jezidov zbohatlo prostredníctvom tzv. „divokého biznisu“, kde vzdelanie nebolo nutné. V polokočovných rodinách vzdelávanie detí stále pozostáva z toho, že starí členovia rodiny rozprávajú deťom o svojich predkoch, o ich hrdinských činoch, únose žien a iných prvkoch tradičnej kultúry (Dalaljan 2008, 97). Najmä dievčatá vychovávajú v duchu pokory a poslušnosti k starším a k mužom. Etnografické výskumy ukázali, že väčšina dievčat od 90-tych rokov po rok 2008 zakončilo vzdelávanie v 6. – 8. triede základnej školy. (Dalaljan 2008, 98). Vzdelávanie dievčat považujú arménski jezidi nielen za zbytočné, ale aj nebezpečné. Jednou z príčin je, že dievča cestou zo školy môže uniesť možný ženich. To sa ale môže stať aj vydatej žene (áno, aj v 21. stor.). Horšie však je, že vzdelané dievčatá sa môžu stať nepokornými ženami, môžu odmietajú ťažké domáce práce, ku ktorým sú vedené od útleho detstva. Keď v roku 2012 chcel arménsky parlament schváliť zákon o zvýšení veku pre vstup do manželstva na 19 rokov, jezidi protestovali. Aziz Tamojan vyhlásil, že takýto návrh zákona je pre nich neprijateľný. 18 ročné nevydaté dievča je pre nich „stará dievka“ (Kavkaz online) Žena nemá právo vybrať si muža, musí poslúchnuť svojho otca, alebo brata. Ženy sú obmedzované aj inými spôsobmi, tie sa však nelíšia od spôsobov tradičnej arménskej rodiny⁴. Arménsko je jedinou krajinou na svete, kde funguje 23 jezidských škôl.

Náboženstvo a spoločnosť

Ohľadom pôvodu jezidizmu existuje viacero hypotéz. Samotní jezidi sa prikláňajú k teórii, že jezidizmus vznikol na základe starej indoiránskej viery, blízkej k indoárijskej, a bol ovplyvnený aj mezopotámskymi kultmi. Jezidizmus, ako každé iné náboženstvo, sa ďalej rozvíjal a transformoval. Samotní jezidi nenazývajú svoje náboženstvo jezidizmom, ale *šarfadin*. Tvrdia, že sú uctievačmi slnka. Po islamizácii okolitých národov

⁴ Aj dnes je možné, že ženy sa nemôžu zúčastňovať na hostine, ktorá má náboženský charakter. Prípadne sa môžu zúčastniť, ale len na obmedzený čas. Potom sa musia utiahnuť do inej miestnosti domu.

boli neustále prenasledovaní ako uctievači diabla, a tak sa toto náboženstvo stalo celkom uzavretým. Svoje obrady vykonávali tajne a základy vierouky, posvätné texty odovzdávali nasledujúcim generáciám ústnou tradíciou.

Jejizdizmus je monoteistické náboženstvo. Jezidi veria v jediného Boha Stvoriteľa (Chude alebo Ezid), ktorý stvoril svet a sedem jeho anjelov. Boh je všadeprítomný a všetko je podriadené jeho vôli. Podľa svätých písniem tvorí dobro a zlo jeden celok, podobne ako deň a noc. Ústrednou postavou jezidského náboženstva je *Malak Taus* (alebo *Tausi Malak*), teda Anjel-Páv, ktorý bol stvorený bohom ešte pred stvorením sveta a bol postavený do čela ostatných anjelov, ako „vládca nad všetkými“. Predstavuje svetlo aj tmu, lebo všetko je podľa vôle Stvoriteľa. Jezidi veria, že všetko v univerze má svoj opak. Boh stvoril slnko aj mesiac, svetlo aj tmu. Aby sme niečo pochopili, musíme vidieť jeho opak (Lališa Nurani 2008, 5). Jezidi veria v záhrobný život, raj a peklo, ale aj presídľovanie duší, koniec sveta a zmŕtvychvstanie. Očakávajú príchod Spasiteľa, ktorého nazývajú Šarfadin.

Jejidské náboženstvo sa delí na dve epochy: pred a po šejchovi Adim. Mnohí považujú šejcha Ádího Musáfira (1073/78 – 1163) za zakladateľa jejizidizmu. Samotní jezidi hovoria o reformátorovi ich náboženstva. Považujú ho za posla Božieho, preto šejcha Adiho uctievaajú spolu s *Taus Malakom* a *Ezidom*, ktorí spolu tvoria svätú trojicu.

Šejch Ádí sa narodil v dedine Bajt al-far v oblasti Baalbek v dnešnom Libanone. Keď prišiel do Laleša, zhromaždil okolo seba rôzne jezidské kmene a vrátil im ich starý chrám, ktorý predtým obsadili inoverci. Epocha šejcha Ádího je obdobím rozkvetu jezidskej literatúry: vznikala náboženská poézia a životopisy svätých a mučeníkov. Ale v dôsledku historických strádání sa dodnes zachovali len kópie niekoľkých strán jezidských posvätných kníh *Kteba dželva* (Kniha zjavenia) a *Maschafa raš* (Čierna kniha). Obidve knihy boli napísané zvláštnym jezidským tajným písmom. Posvätné hymny – *kavly* a *bejty* – sú základným prameňom jezidského náboženstva, ich autorita je pre jezidov nepochybná. (Lališa Nurani 2008, 9). Šejch Adi zomrel 90 ročný a jeho ostatky sú pochované v svätyni Laleš.

Jezidi považujú šejcha Ádího za božieho posla, veľkého učiteľa, svätého. Zreformoval jezidské náboženstvo. Reforma zmenila náboženskú hierarchiu a vniesla do starého náboženstva množstvo nových prvkov. Posvätné texty vznikli na základe božieho zjavenia a boli nadiktované šejchom Ádí. Kniha Zjavenia obsahuje predslov a päť krátkych kapitol, v ktorých šejch Adi vystupuje ako prorok. V predslove šejch Ádí hovorí, že existoval spolu s Malak Tausom už pred stvo-

rením sveta a jeho Pán a Malak Taus ho poslali, aby presvetlil život jezidov svetlom božskej pravdy. V jednotlivých kapitolách sa opisuje jeho sila a dobrodenie, potrestanie hriešnikov a spasenie jeho nasledovateľov. Kniha je zakončená prikázaním pre jezidov „aby skrývali svoju vierouku pred inovercami, aby im nedávali svoje knihy, majú sa texty učiť naspamäť, aby neboli pokrivené“ (Dasni 2015). V Čiernej Knihe sa píše o prvotnosti boha a siedmych anjelov, o stvorení sveta, človeka, zvierat a rastlín, o sviatkoch, obradoch, nosení oblečenia, atď.

Šejch Ádí zaviedol v jezidskej spoločnosti aj úctu veriacich k prorokom iných náboženstiev a úctu k ich svätyniam.

Jejizidom sa človek musí narodiť, v žiadnom prípade nie je možné konvertovať na toto náboženstvo. Jejidské spoločenstvo je založené na prísnom kastovom systéme. Vznik kastového systému sa spája so šejchom Ádí v 12. stor. Existujú tri kasty, z ktorých dve sú kastami duchovenstva a jedna kastou veriacich, obyčajných ľudí. Prvé dve kasty sú *šejch* a *pír*, tretia *muríd*. Manželstvá medzi jednotlivými kastami sú prísne zakázané. Kasta muridov nie je celkom marginalizovaná: jej člen sa môže stať kazateľom, znalcom a vykladačom posvätných textov, aj mníchom. Nemôže sa však zúčastňovať takých obradov ako je obrezanie, sobáš, alebo omývanie mŕtvych. *Muríd* je predstaviteľom jednotlivých jezidských rodov a kmeňov. *Šejch* je žehnajúci a ochranca rodu *murida*. Vykonáva obrad odrezania kadere chlapca vo veku jedného roka. *Pír* je žehnajúci ohnisku a rodinnému blahobytu. Každú jar *pír* navštívi dom svojho *murida* a modlí sa nad chlebom a soľou. *Pír* je aj učiteľom a ručiteľom (Lališa Nurani 2008, 13).

V odbornej literatúre sa často kasty *šejchov* a *pírov* delia na vyššiu a nižšiu kasty, čo nie je správne, lebo sa líšia len svojimi funkciami voči *murídom*. Okrem kást existujú aj podkasty, napr. kasta *šejchov* sa delí na tri podkasty, kasta *pírov* na niekoľko desiatok rodov. Sú zakázané aj sobáše medzi podkastami *šejchov* a v niektorých prípadoch aj medzi rodmi *pírov* (Lališa Nurani 2008, 17).

Každý jezid sa musí držať troch prikázání, inak mu hrozí vyobcovanie:

- *Šarbke zerin* (zlatá čaša) – týka sa zákazu manželstiev medzi kastami
 - *Dizka dane* (nádoba s farbou – ide o modrú farbu, ktorá je jezidom zakázaná) – zakazuje manželstvá jezidov s nejezidami
 - *Darba charka* (úder po handre) – spočíva v úcte k bohoslužobníkovi – urážka duchovnej osoby znamená vyhnanie zo spoločenstva
- Jejizdizmus má aj dva povinné predpisy:
- *Farze chakikate* – každý jezid musí mať päť bohoslužobníkov: *šejcha*, *píra*, *osta* (učiteľ), *marabiho* (ru-

čiteľ?), *jar-bre achrameho* (brat záhrobného života). Všetci patria do kasty šejch a pir.

- *Farze tarikate* – žiť spravodlivo a konať dobro, dodržiavať obrady pôstu, obriezky, odrezania kadere vlasov, modliť sa. Podľa možnosti aspoň raz uskutočniť púť do Laleša. Prinášať povinné obety, venčenie pri sobáši. Povinné je aj dodržiavanie potravinových zákazov: bravčové, kapusta, šalát, atď (Lališa Nurani 2008, 17).

Podľa jezidskej vierouky všetci jezidi sú *muridami*, nech patria do ktorejkoľvek kasty. *Murid* znamená nasledovník, alebo učeník. Každý jezid musí mať svojich bohoslužobníkov, ktorí patria do duchovných kást *šejch* a *pír*. Predstavitelia týchto kást sú potomkami učiteľov, ktorí kedysi hlásali prikázania boha a Šejcha Ádího. *Šejchov* a *pírov* nazývajú *dunav* (dvojmenný), pretože sú zároveň bohoslužobníkmi aj *muridmi* vo vzťahu k svojim bohoslužobníkom. Obyčajných *muridov* nazývajú *jaknav* (jednomenný). *Murídi* patria k určitému rodu *šejchov* a *pírov* a tento vzťah je dedičný. Duchovného brata si však môže jezid vybrať podľa vlastnej vôle. *Šejch* a *pír* sa stará o zachovanie čistoty viery svojich *muridov*, aby dodržiavali predpisy viery. Vykonávajú obrady obriezky, sobáša, pochovávanie, kde je prítomnosť svojho *šejcha* a *píra* nevyhnutná. Ich hlavnou povinnosťou je čítanie modlitieb. Mimo plnenia svojich náboženských funkcií žijú aj predstavitelia kást *šejchov* a *pírov* rovnakým životom ako *murídi* a nemajú žiadne ekonomické výhody zo svojich funkcií.

Svätyňa Laleš a jezidské chrámy

Hlavným chrámom jezidov je Laleš v severnom Iraku. Miestni jezidi veria, že názov svätyne je spojením dvoch kurdských slov – *lal* (nemý) a *hiš* alebo *iš* (mlčanie), čo by znamenalo „mlčať ako nemý“. Je možné, že takýto výklad sa spája s uzatvorenosťou ich náboženstva. Jezidské posvätné texty hovoria, že spočiatku existoval len proceán. Vtedy boh prikázal anjelom zísť k oceánu a vytvoriť tvrdú zem. Anjeli spustili do mora „zákvas“, more zhustlo a bola vytvorená suchá zem. Miesto, kam sa anjeli spustili, aby vytvorili zem, je práve dolina Laleš. Za stopu „zákvasu“ je považovaný prameň *Kania spi* (Biely alebo Svätý prameň). Vodou z tohto prameňa vykonávajú obrad zasvätenia jezidov, ktorí navštívia toto posvätné miesto. Podľa povestí sa rajska záhrada *Behešt* nachádzala práve na tom mieste, kde sa dnes nachádza chrám Laleš. Tu žil Adam, ale keď mu stvorili ženu, anjeli ich vyviedli z rajskej záhrady, aby svätá zem nebola poškvrnená, keď Adam pozná Evu, podľa jezidskej tradície Havu (Lališa Nurani 2008, 21).

V posvätných textoch sa píše, že po stvorení suchej

zeme na tejto zemi nič nerástlo, až kým bol na zem zoslaný Laleš, z čoho vyplýva, že svätyňa bola stvorená na nebesiach a až potom zoslaná na zem.

Po smrti sa duša každého jezida dostane do Lalešu. Pri vchode do dvora chrámu, pri dverách *Darge Mir*, teda Dverách Vládca (sveta) sa nad ňou koná súd. Potom musí duša za pomoci svojich bohoslužobníkov prejsť cez most *Sarat*, ktorý je tenký ako vlas. Duša musí byť spravodlivá, aby sa cez tento most dostala na druhú stranu, inak spadne do priepasti. V Lališi je mostík, symbolizujúci most *Sarat*. Cez tento mostík musia pútnici prebehnúť trikrát. Než k nemu prídu, musia sa vyzuť predtým, než stúpia na posvätnú pôdu. V Lališi každý strom, krík a kameň majú svoj názov a posvätnú určenosť. V chráme sa nachádzajú symbolické brány do raja a pekla, miesto duchov, miesto strážcov pekla, miesto anjelov, strom a stĺp želaní. Na celom území chrámu je zakázané rúbať stromy, ale aj odlomiť konár. Bohoslužobníci chodia pre drevo mimo doliny. Nesmie sa vojsť do chrámu bez pobožkania prahu a stien, a rovnako ani s nepokrytou hlavou.

Nie je známe, kedy bol presne chrám vybudovaný. V texte asýrsko-chaldejského duchovného Rama Išo bol chrám vybudovaný v 7. storočí ako kresťanský chrám. Lenže existujú dôkazy, že chrám bol pôvodne vybudovaný ako kultové miesto uctievačov slnka. Podľa ústnej tradície jezidov sa po arabskom dobytí do chrámu nastahovali nestoriánski mnísi. V 12. stor. šejch Adi spojil jezidov a vrátil im ich starú svätyňu. Neskôr bol chrám neraz terčom útokov muslimov. V 19. stor. Turci na niekoľko rokov premenili chrám na medresu, ale pod tlakom európskych misií a vzbury jezidov bol chrám vrátený veriacim. (Lališa Nurani 2008, 25)

Jezidi majú samozrejme aj ďalšie posvätné miesta a svätyne, všetky sa však nachádzajú v Iraku, kde sú jezidi najviac ohrozovaní a väčšina z nich opustila posvätné územie. Objavila sa otázka, či je možné vybudovať nové svätyne jezidov, mimo posvätných miest. Koncom septembra 2012 bol v armavirskej oblasti Arménskej republiky slávnostne otvorený jezidský chrám Ziarat. Je to prvý chrám otvorený mimo historickej vlasti jezidov. Chrám bol postavený zo súkromných prostriedkov mecenaša Mirzu Slojana. Nový chrám je prvým kultovým objektom jezidov za hranicami Kurdistanu. Kamenná stavba obložená mramorom pripomína hlavnú svätyňu jezidov v Laleši. Jej rozmery nie sú veľké, pojmu asi 30 veriacich. Neďaleko od chrámu je však postavená obrovská sieň pre spoločné hodovanie asi 2000 ľudí. Spočiatku boli proti výstavbe protesty, a to aj zo strany jezidov, pretože za jediné svoje posvätné miesto považovali Lališ. Lenže jezidi žijúci v zakaukazských republikách nemali možnosť navštíviť svoje posvätné miesto. Podľa doporučenia šejcha Adiho navštevovali posvätné miesta ve-

riacich iných náboženstiev.⁵ Aj v Gruzínsku videli predstavitelia duchovných kást jezidov problém v tom, že jezidi nepoznajú dosť dobre svoje náboženstvo a často konvertujú na iné náboženstvá. Príčinu videli v tom, že jezidi nemajú v Gruzínsku svoje posvätné miesta, kde by mohli plniť svoje náboženské povinnosti. Z rovnakého dôvodu sú duchovné osoby veľmi neaktívne a deti podliehajú tlaku v školách, kde sa vyučuje kresťanské náboženstvo. Lídri jezidského náboženstva videli riešenie tejto situácie vo vybudovaní jezidského chrámu. Nebolo to však jednoduché, lebo predstavitelia gruzínskej pravoslávnej cirkvi boli dlhodobo proti (Komachija 2005, 156). Napokon bol však aj v Tbilisi postavený jezidský chrám, odovzdaný v júni roku 2015. V Arménsku bol prvý jezidský chrám Ziarat otvorený už v roku 2012. Najväčší jezidský chrám bude postavený v Arménsku v dedine Aknalič.

Organizácie Kurdov v Zakaukazsku

Organizácie jezidov sa v Zakaukazsku nachádzajú v Gruzínsku a v Arménskej republike. Prvá gruzínska organizácia Kurdov bola založená ešte v Sovietskom zväze v roku 1988. Nazývala sa „Ronai“, neskôr bola premenovaná na „Spoločenstvo kurdských občanov Gruzínska – Zväz jezidov Gruzínska“ (Komachija 2005, 158). Radikalizmom sa vyznačuje „informačno-kultúrne centrum Kudrov“, založené v roku 1991.

V Arménskej republike je zaregistrovaných nie-

koľko organizácií Kurdov-jezidov, ako sú „Národná komisia jezidov“, „Národný zväz Jezidov a sveta“, „Jezidský národný zväz“. Najviac nedorozumení vyvoláva „Národný zväz Jezidov sveta“. Jezidi kurdскеj orientácie zle znášajú, že podľa ich názoru bol za predsedu tejto organizácie zvolený Aziz Tamojan, podľa nich človek negramotný. Tento človek údajne opakuje všetko, čo mu prikáže vláda Arménskej republiky. Je zaujímavé, že dokonca aj prácach vedcov, ktorí sa hlásia ku kurdскеj národnosti, sa píše, že arménsky parlament v roku 2012 prijal rezolúciu, že Jezidi nie sú Kurdi. V skutočnosti ide len o to, že vo výkazoch sčítania ľudu boli Jezidi a Kurdi zaznamenaní zvlášť.

Arménske verejnoprávne rádio má každodenné polhodinové vysielanie pre národnostnú menšinu Jezidov. Prvé kurdské noviny sa začali vydávať v roku 1930 v Arménsku. Vydávali sa s krátkymi prestávkami s názvom *Ria taza*, či *Ria teze* (Nová cesta), boli písané latinou. Noviny v roku 2006 zanikli. Predstavitelia jezidskej orientácie vydávajú svoju tlač pod názvom *Dange jezidija* (Hlas Jezidov) v cyrilike. Chcú tým potvrdiť svoje právo na vlastný jazyk – jezidský. Organizácia *Jezdichana* vydáva rovnomenný časopis pod vedením už spomínaného Aziza Amara. V časopise je zakázané používanie termínov Kurd a Kurdistan. V záhlaví časopisu je napísané: „Náš národ – Jezidi, naše náboženstvo – *šarfudin*, náš jazyk – jezidiki“.

BIBLIOGRAFIA:

- Agadžanjan, M. 2007. „Etno-religioznaja samobytnost jezidov“. *Globus. Analitičeskij bjuleteň. Phetrvor.* 19-23.
- Egnazarov, S. A. 1891. „Kratkij etnografičeskij očerk kurdov Erivanskoj gubernii,“ *Zapiski kavkazskogo otdela Imperatorskogo geografičeskogo obščestva.* Kn. 13, Tiflis.
- Dalaljan, T. 2008. „Identifikacionnye procesy sredi kurmandžijazyčnogo zacelenija Armenii.“ *Novyj južnyj Kavkaz: peresmotreť staryje granicy.* Tbilisi: Heinrich Böll Stiftung, South Caucasus. 93-111.
- Dasni, J. 2015. „Jezidy – eto nacija ili religija?“ Dostupné na internete <http://kurdistan.ru/2015/02/24/articles-23458-Ezidy-eto-nacija-ili-religiya.html> (10. 10. 2016).
- Gazarjan, A. 2013. „Jezidy – kto oni?“ *Nojev kovčeg*, 5 (211) dostupné na internete <http://noev-kovčeg.ru/mag/2013-05/3749.html> (10. 10. 2016).
- Kaval, A. 2013. „Jezidy – iščezajuščij etnos Kavkaza. Religions in Armenia.“ Dostupné na internete http://www.religions.am/arm/press_rus/ (10. 10. 2016).
- Komachija, M. 2005. „Kurdy-jezidy Gruzii: voprosy etničeskogo samosoznaniija i konsolidacii.“ *Centralnaja Azija i Kavkaz.* 38, 154-161.
- Mosaki, N. 2011. „Identičnosť „kurdov-jezidov“ i „jezidov“ postsovetskogo prostranstva. Regnum“, Moskva. Dostupné na internete <https://regnum.ru/news/1440435.html> (10. 10. 2016).
- Lališa Nurani. 2008. *Svjatoj Lališ. Holy Lalish.* Jekaterinburg, Basko.
- Pašajeva, L. B. 2009. „Kurdy Gruzii. K voprosu o konfessionalnom i etničeskom samosoznaniiji.“ dostupné na internete http://www.kurdistan.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=288&Itemid=1 (10. 10. 2016).
- Zagros, N. 2011. „Kurdy – jezidy Armenii: krizis identičnosti“. Dostupné na internete <http://kurdistan.ru/2011/04/25/articles-10130-Kurdy-ezidy-Armenii-krizis-identičnosti.html> (10. 10. 2016).

⁵ Prvýkrát som bola upozornená na jezidov v arménskom kresťanskom kláštore Geghard v roku 1988.